

7. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – 2-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.
8. Кривоніс М.Л. Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 5-6(7) років / Авт. упоряд. М.Л. Кривоніс, О.Л. Дроботій. – Х.: Видавництво «Ранок», 2012. – 256 с.
9. Кудикіна Н.В. Психологія та педагогіка гри. – Відкритий урок: Розробки. Технології. Досвід. – 2006. – № 5–6. – С. 27-50.
10. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище: Європейський досвід та новітні підходи // Палітра педагога. – 2001. – № 4. – С. 11-13.
11. Никитин Б.П. Ступеньки творчества, или развивающие игры / Б.П. Никитин. – 3-е изд., доп. – М.: Просвещение, 1990. – 160 с.
12. Силберг Джеки. 125 развивающих игр для детей до 1 года. – Минск: Попурри, 2016. – 144 с.
13. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. Т. 3. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.

УДК 159.9.075

ЗМІСТ І ПСИХОМЕТРИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО УНІВЕРСУМУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Столярчук О.А., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті подано опис авторської методики діагностики професійного універсуму майбутнього фахівця. Викладено концептуальне підґрунтя, зміст та специфіку застосування методики. Розкрито й охарактеризовано дані психометричної перевірки діагностичної методики за критеріями надійності та валидності.

Ключові слова: майбутній фахівець, професійне становлення, фахове навчання, професійний універсум, студент, самоактуалізація, рефлексивність, відповідальність, гнучкість.

В статье представлено описание авторской методики диагностики профессионального универсума будущих специалистов. Изложены концептуальное основание, содержание и специфика применения методики. Раскрыты и охарактеризованы данные психометрической проверки диагностической методики по критериям надежности и валидности.

Ключевые слова: будущий специалист, профессиональное становление, профессиональное обучение, профессиональный универсум, студент, самоактуализация, рефлексивность, ответственность, гибкость.

Stoliarchuk O.A. DESCRIPTION AND PSYCHOMETRIC CHARACTERISTICS PSYCHOLOGICAL DIAGNOSTIC TECHNIQUE “LEVEL OF FUTURE SPECIALIST’S PROFESSIONAL UNIVERSE”

The article describes the author’s psychological diagnostic technique “Level of future specialist’s professional universe”. The author’s psychological diagnostic technique “Level of future specialist’s professional universe” is a means of this support. Its conceptual basis, content and specific of applications of the diagnostic technique was outlined. The results of psychometric justification of diagnostic technique according to the criteria of reliability and validity were characterized.

Key words: future specialist, professional becoming, professional studying, professional universe, student, self-actualization, reflexivity, responsibility, flexibility.

Постановка проблеми. Соціально-політична нестабільність українського суспільства ускладнює процес професійного становлення студентів, а також працевлаштування випускників закладів вищої освіти. Відтак набуває актуальності завдання створення сприятливих умов для формування особистості майбутнього фахівця на засадах компетентності, суб’єктності та конкурентоспроможності. Отже, значущим постає прикладний аспект оптимального психологічного супроводу професіоналізації особистості студента. Різноманітність наукових підходів щодо

вивчення змісту, динаміки та критеріїв успішності професіоналізації особистості майбутнього фахівця супроводжується застосуванням значної кількості діагностичних методик. Ці методики вимірюють парціальні прояви професійного становлення студента і практично не торкаються питання виявлення його особистісно-професійного потенціалу. За таких умов доречним є створення методики діагностики професійного універсуму як інтегрального психічного новоутворення особистості майбутнього фахівця, що і стало предметом дослідження.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Під професійним становленням фахівця розуміється процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення. Становлення, у баченні Е.Ф. Зеєра, обов'язково передбачає потребу у розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самозбереженні [1, с. 29]. Важливою є думка С.Д. Максименка, що сутність професійного становлення полягає в тому, що індивід, прийнявши на себе професійну роль, лише розпочинає освоєння функціонального змісту професійної діяльності [2, с. 24].

Деякі дослідники вказують на структурні компоненти парціальних аспектів професійного становлення особистості. Зокрема, І.Л. Уличний у структурі професійного самовизначення як початкового етапу професійного становлення особистості виокремлює мотиваційний, когнітивний, поведінковий компоненти та Я-концепцію [3, с. 192]. Після завершення фахового навчання, як вважає Л.В. Пляка, у потенційного суб'єкта праці формується професійна готовність, змістом якої є інтегральні характеристики особистості майбутніх фахівців, що включають такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, особистісний та вольовий [4, с. 12].

Дослідник С.О. Дружилів слушно вказує, що професіоналізація як процес фахового становлення і подальша професійна діяльність вимагають наявності певних особистісних якостей людини, а також внутрішніх можливостей їх розвитку [5, с. 146]. Проведене нами констатувальне дослідження виявило суперечливий характер динаміки рівнів професійного становлення студентів під час фахового навчання. Зафіксоване переважання кількості носіїв нормативно-рольового рівня свідчить про необхідність оптимізації процесу формування професійної ідентичності майбутніх фахівців соціономічної сфери, зокрема активізацію

їхньої рефлексивності та відповідальності [6, с. 47]. В умовах суперечливої професіоналізації студента та складності подальшого працевлаштування набуває актуальності сформованість професійного універсуму випускника як його здатності та готовності до побудови альтернативних векторів особистісно-професійної самореалізації.

Метою статті є опис авторської методики діагностики рівня професійного універсуму майбутніх фахівців, а **завданнями** – розкриття концептуального підґрунтя, змісту та специфіки застосування діагностичної методики; виклад результатів її психометричної перевірки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен професійного універсуму характеризується такими ознаками, як цілісність і універсальність. Вони проявляються в інтеграції базових особистісних проявів, що мають загальний характер, незалежно від фахової спеціалізації суб'єкта професійної діяльності. Таким чином, структуру професійного універсуму складають:

За даними емпіричного дослідження чинників професіоналізації студентів, каталізаторами професійного становлення особистості майбутнього фахівця є зовнішні чинники, а подальшими активаторами – внутрішні, зокрема мотивація та рефлексія професійного розвитку [7, с. 70]. Прагнення до самоактуалізації є ядром мотивації особистості майбутнього фахівця. Самоактуалізація тлумачиться А. Маслоу як прагнення людини актуалізувати те, що міститься в ній в якості потенцій. Цю тенденцію можна назвати прагненням стати тією людиною, якою вона може стати, досягнути вершин свого потенціалу [8, с. 494]. Маючи розвинене прагнення до самоактуалізації, випускник зможе втілити його у будь-якій сфері професійної діяльності.

Когнітивний компонент професійного універсуму втілюється через рефлексивність як здатність переосмислювати та реконструювати особистий досвід та гнучко впроваджувати його у діяльність. Рефлекс-

мотиваційний компонент	• прагнення до самоактуалізації
когнітивний компонент	• рефлексивність
афективно-вольовий компонент	• відповідальність
поведінковий компонент	• гнучність

Рис. 1. Компоненти професійного універсуму та їх вияви

сивність, у позиції В.Д. Шадрікова, як особистісна якість сприяє успішному виконанню діяльності, спрямовуючи процес мислення, організовуючи його та керуючи ним. Особистість через свою якість рефлексивності стає здатною керувати вирішенням завдань, ходом своїх думок [9, с. 137].

Поділяючи думку співзасновника гуманістичної психології А. Маслоу, що становлення – процес розвитку, в якому індивід бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу [8, с. 525], вагомою рисою професійного універсуму визнаємо відповідальність. Ця якість виражається у необхідності та зобов'язаності особистості бути підзвітною перед собою й іншими людьми в своїх діях, вчинках, усвідомлювати їх наслідки. Фахове навчання, як доречно вказує В.О. Татенко, є сприятливим періодом формування відповідальності, оскільки відбувається своєрідне «тренінгове» осягнення її (відповідальності) як значущого критерію в структурі суб'єктності [10, с. 282].

Суперечності професійного становлення студента можна успішно подолати, спираючись на гнучкість як вияв поведінкового компонента професійного універсуму. Гнучкість особистості реалізується у її здатності адаптуватися до змін, переходячи від одного способу діяльності до іншого. Спроможність варіювати зміст і способи самоактуалізації постає підґрунтям для саморозвитку і саморозвитку, а також вагомих чинників досягнення успішності професійної діяльності сучасного фахівця.

Зміст методики «Рівень професійного універсуму майбутнього фахівця», процедура обробки та тлумачення результатів. Психодіагностична методика має форму опитувальника, що призначений для визначення рівня сформованості професійного універсуму студента випускного курсу навчання, незалежно від форми навчання (очної чи заочної), напрямку підготовки чи спеціальності. Також опитувальник може застосовуватись з метою виявлення динаміки професійного універсуму студента та прогнозування успішності його формування на випускному курсі фахового навчання.

Стимульний матеріал

Інструкція. Перечитавши речення, виберіть найбільш прийнятний для вас варіант відповіді: не згоден – 0 балів, вагаюсь – 1 бал, частково згоден – 2 бали, цілком згоден – 3 бали. Намагайтесь відповідати відверто, правильних чи неправильних варіантів відповіді у методиці немає.

1. Я високо оцінюю свій професійний потенціал.

2. Я можу виокремити свої досягнення у професійному становленні.

3. Мій професійний вибір – цілком самостійне рішення.

4. У випадку труднощів працевлаштування я спробую перекваліфікуватися.

5. Якби я був (ла) фінансово забезпеченим (ною), все одно працював (ла) би.

6. Я розробляю плани свого професійного майбутнього.

7. Мої компетентність та відповідальність важливіші для досягнення професійного успіху, ніж зв'язки та протекція.

8. У мене було кілька альтернативних варіантів вибору професії.

9. Професійну діяльність розглядаю як платформу для досягнення життєвого успіху.

10. Я усвідомлюю сильні та слабкі сторони своєї майбутньої професії.

11. Окрім отримання диплома, мені важливо бути підготовленим фахівцем.

12. Мене цікавлять і інші професії, окрім тієї, яку здобуваю.

13. Задоволення від роботи більш важливе, ніж розмір зарплатні.

14. Я можу назвати принаймні кілька власних сприятливих і несприятливих професійно значущих якостей.

15. У випадку навчальної невдачі я спочатку аналізую власні дії, відтак – супутні обставини.

16. Якщо не вдаватиметься будувати успішну кар'єру, я змінюватиму місце роботи чи її спеціальність.

17. Я налаштований (на) на постійний професійний саморозвиток.

18. Мене цікавить думка оточення про мої навчальні досягнення і проблеми.

19. Для мене цінні навчальні досягнення, здобуті власною працею, а не везінням чи сприянням інших.

20. Зазвичай я не переймаюсь невдачми у навчанні.

21. Для мене у навчанні важливіше освіченість і розвиток, аніж бали і оцінки.

22. Я обговорюю з рідними та друзями своє навчання та майбутню роботу.

23. Успішність мого працевлаштування більше залежить від підготовки та самопрезентації, ніж протекції чи фортуни.

24. Мені хотілось би навчатись і працювати за кордоном.

25. Свою життєву самореалізацію я вбачаю в успішній професійній діяльності.

26. Я розмірковую про користь здобутих знань, вмій і навичок для майбутньої професії.

27. Справжній професіонал має бути відповідальним.

28. Зазвичай я швидко засвоюю нові види діяльності.

29. Я отримую задоволення від засвоєння нової інформації, вироблення нових вмій.

30. Рівень моєї навчальної успішності відповідає розумовим можливостям.

31. Для мене більш дієвим є самоконтроль, ніж формальні дисциплінарні вимоги.

32. Мене приваблює перспектива опанування альтернативної професії.

33. Я прагну поєднати у професійній діяльності користь для себе та інших людей.

34. Більшість викладачів адекватно оцінюють мої навчальні досягнення.

35. Хочу працювати або добре, або ніяк.

36. Для мене прийнятним є поєднання навчання і роботи.

Бланк відповідей

1	5	9	13	17	21	25	29	33		S
2	6	10	14	18	22	26	30	34		
3	7	11	15	19	23	27	31	35		
4	8	12	16	20	24	28	32	36		

Опитувальник містить судження щодо чотирьох вищеозначених компонентів професійного універсуму студента, які можна діагностувати, знайшовши суму балів (від 0 до 27 балів) у кожному рядку бланку відповідей:

1) прагнення до самоактуалізації () – 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33;

2) рефлексивність () – 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34;

3) відповідальність () – 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35;

4) гнучкість () – 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36.

Сформованість компонентів професійного універсуму (прагнення до самоактуалізації, рефлексивності, відповідальності та гнучкості):

• від 0 до 15 балів – дуже низький рівень,

• від 16 до 18 балів – низький рівень,

• від 19 до 22 балів – середній рівень,

• від 23 до 27 балів – високий рівень.

Знаходження суми балів за всіма шкалами дозволяє встановити показник сформованості професійного універсуму студента:
 $S = +$

Діапазон розподілу рівнів сформованості професійного універсуму:

• від 0 до 60 балів – дуже низький рівень,

• від 61 до 72 балів – низький рівень,

• від 73 до 88 балів – середній рівень,

• від 89 до 99 балів – високий рівень,
 • від 100 до 108 балів – псевдоуніверсум.

Характеристика рівнів сформованості професійного універсуму:

Для дуже низького рівня властиві слабка вираженість усіх компонентів професійного універсуму, зокрема прагнення до самоактуалізації, рефлексивності, відповідальності та гнучкості. Як правило, це є наслідком помилкового професійного вибору чи розчарування у ньому під час фахового навчання. Майбутня професія не цікавить студента і не вбачається йому провідним засобом життєвої самореалізації, водночас відсутні плани опанування альтернативного фаху.

Студент, для якого характерний *низький* рівень сформованості професійного універсуму, проявляє незначне прагнення до фахової самоактуалізації. Майбутній фахівець епізодично аналізує особливості власного професійного становлення, є схильним перекидати відповідальність за його результати на супутні обставини чи оточуючих. Студент є носієм зовнішньо орієнтованих професійних цінностей типу кар'єри чи заробітку. Ймовірні складності працевлаштування випускника можуть спровокувати розчарування у здобутій професії та подальшу кризу фахової самореалізації.

Про *середній* рівень сформованості професійного універсуму студента свідчить його розвинене прагнення до фахової самоактуалізації. Інтерес випускника до обраної професії поєднується з аналізом свого професійного потенціалу й можливостей його втілення. Студент є спроможним оцінити власні зусилля й досягнення на шляху власного фахового становлення. Водночас вихід за рамки кваліфікації аж до зміни професії розглядається як вимушений, небажаний крок. Високі показники прагнення до самоактуалізації, рефлексивності та гнучкості на тлі низького чи середнього рівня гнучкості відображають усталений вибір певної професії та стійке прагнення випускника до самореалізації саме у цій професії.

На *високий* рівень сформованості професійного універсуму вказують сформоване стійке прагнення особистості випускника до самоактуалізації у фаховій діяльності, активна та системна рефлексія ним досягнень і невдач власного професійного становлення. Студент критично сприймає вплив зовнішніх обставин і проявляє інтернальний локус контролю, тобто взяття на себе відповідальності за результати своєї професіоналізації, а також може

за потреби підвищити кваліфікацію чи змінити фах, гнучко реагуючи на стан ринку праці чи власні професійні запити.

Гранично високі значення показників рівня сформованості професійного універсуму (від 100 до 108 балів) діагностують *псевдоуніверсум* і свідчать про орієнтацію досліджуваного на соціальну схвалюваність відповідей, а також прагнення виглядати якомога краще в очах дослідника.

Результати психометричної перевірки надійності та валідності психодіагностичної методики «Рівень професійного універсуму майбутнього фахівця». В пілотному дослідженні розробленої діагностичної методики взяли участь 178 студентів 3-6-х курсів навчання різних напрямків підготовки та спеціальностей. Дослідження підтвердило правильне розуміння респондентами змісту суджень методики, які спрямовані на виявлення загального рівня та показників компонентів професійного універсуму особистості майбутнього фахівця. Математична обробка даних тестування здійснювалася за допомогою статистичної програми SPSS.

При пілотному дослідженні використовувалась початкова версія опитувальника, що містив 52 судження. Для визначення ефективності цих суджень було пораховано кореляцію за коефіцієнтом Пірсона їх кількісних показників із загальними балами всього опитувальника. Було виявлено, що ряд суджень не корелюють з показником рівня професійного універсуму, на підставі чого із опитувальника вилучено 12 суджень, які визнані неефективними. Також для визначення дискримінативності методики була порахована кореляція кожного судження із загальним балом всього опитувальника із використанням коефіцієнту Кендалла. Встановлено, що 4 судження не дають диференціації відповідей опитуваних, внаслідок чого із опитувальника вилучено ще 4 судження. Таким чином, в остаточній версії опитувальника залишено 36 суджень.

Для перевірки надійності розробленої методики було здійснено повторне опитування респондентів та встановлено кореляцію результатів обох тестувань. Було отримано задовільні показники ретестової надійності – 0,794**. Також для підтвердження надійності методики розраховано коефіцієнт α -Кронбаха, який відобразив внутрішню узгодженість шкал методики, загальний результат якої – 0,786 – є достатнім для використання опитувальника.

Для визначення змістової надійності методики було використано метод кореляційного аналізу, який виявив значущу пряму кореляцію між всіма компонентами профе-

сійного універсуму та його загальним рівнем, а саме прагнення до самоактуалізації та професійного універсуму ($r=0,659^{**}$, $p=0,000$, де r – значення коефіцієнту Пірсона, статистична значущість: «**» – $p \leq 0,01$), рефлексивності та професійного універсуму ($r=0,710^{**}$, $p=0,000$), відповідальності та професійного універсуму ($r=0,628^{**}$, $p=0,000$), а також гнучкості та професійного універсуму ($r=0,400^{**}$, $p=0,000$). Таким чином встановлено високо значущі прямі зв'язки між окремими шкалами методики та її сумарним показником.

Також застосування однофакторного дисперсійного аналізу виявило значущість всіх компонентів професійного універсуму для його загального рівня, як-от: прагнення до самоактуалізації ($F=4,452$, $p=0,000$, де r – значення коефіцієнту Фішера), рефлексивності ($F=6,284$, $p=0,000$), відповідальності ($F=3,909$, $p=0,000$) та гнучкості ($F=1,726$, $p=0,011$).

Для визначення діагностичної валідності розробленої методики було застосовано альтернативні характеристики діагностики компонентів та проведено кореляційний аналіз їх результатів. Так, мотиваційний компонент професійного універсуму співставлено з локальними показниками методики «САТ», а саме шкалою цінності самоактуалізації та встановлено значущі зв'язки між показниками цих методик ($r=0,364^{**}$, $p=0,000$). Результати діагностики когнітивного компоненту професійного універсуму прямо корелюють з показниками рефлексивності, дослідженими засобами опитувальника самооцінки онтогенетичної рефлексії ($r=0,412^{**}$, $p=0,000$). Кореляційний аналіз встановив значущі прямі зв'язки між показниками афективно-вольового компоненту професійного універсуму та даними опитувальника експрес-діагностики відповідальності В. П. Прядіна ($r=0,426^{**}$, $p=0,000$). Встановлено пряму кореляцію показників поведінкового компоненту професійного універсуму з даними застосування методики «САТ» за шкалою гнучкості поведінки ($r=0,324^{**}$, $p=0,000$). Відповідно результати застосування кореляційного аналізу підтвердили високу критеріальну валідність розробленої методики.

Для стандартизації методики були використані стандартні показники z-шкали, які задовольняють більшість вимог до психологічних вимірів. Внаслідок переведення «сирих» балів у z-значення було здійснено диференціацію п'яти рівнів сформованості професійного універсуму.

Висновки. Отже, професійний універсум майбутнього фахівця є складним психічним

новоутворенням студента, що відображає його особистісно-професійний потенціал і виявляється у здатності та готовності до побудови альтернативних векторів особистісно-професійної самореалізації. Розроблений психодіагностичний опитувальник «Рівень професійного універсуму майбутнього фахівця» можна визнати надійним на підґрунті встановлення внутрішньої узгодженості його змісту та прямої кореляції результатів повторного застосування. Також опитувальник є валідним внаслідок відповідності його показників результатам застосування альтернативних локальних діагностичних засобів. Застосування цієї методики щодо студентів усіх курсів і напрямків підготовки є доречним у контексті вивчення як загальної картини становлення особистісно-професійного потенціалу студентів, так і для виявлення індивідуальної траєкторії їхньої професіоналізації на етапі фахового навчання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному вивченні динаміки та чинників формування професійного універсуму студентів під час їхнього фахового навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебн. пособ. / Э.Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
2. Максименко С.Д. Професійне становлення молодого вчителя / С.Д. Максименко, Т.Д. Щербан. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 106 с.
3. Уличний І.Л. Психологічні складові структури професійного самовизначення старшокласників / І.Л. Уличний // Актуальні проблеми психології: зб. наук пр. – 2010. – Т. 7. – Вип. 22. – С.191-196.
4. Пляка Л.В. Структура професійної готовності майбутніх фахівців фармацевтичної галузі / Л.В. Пляка // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 29 листопада 2014 р.): у 4-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 2. – С. 11-12.
5. Дружилов С.А. Индивидуальный ресурс профессионального развития как необходимое условие становления профессионализма человека / С.А. Дружилов // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2010. – № 5. – С. 145-148.
6. Столярчук О.А. Динаміка рівнів професійного становлення майбутніх фахівців соціономічної сфери / О.А. Столярчук // Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11-12 серпня 2017 р.). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. – 44-47 с.
7. Столярчук О.А. Динаміка та взаємодія факторів професійного становлення майбутніх фахівців соціономічної сфери / О.А. Столярчук // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – V (58). – 2017. – P. 67-70.
8. Хьелл Л. Теории личности (основные положения, исследования, применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 608 с.
9. Шадриков В.Д. Роль рефлексии и рефлексивности в развитии способностей учащихся / В.Д. Шадриков // Психология. Психология образования: журнал Высшей школы экономики. – 2012. – Т. 9 – № 4. – С. 133-144.
10. Татенко В.О. Суб'єктна психодіагностика: критеріальна модель: [Електронний ресурс] / В.О. Татенко // Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / ред. С.Д. Максименка. – К.: 2002. – Т. IV. – Ч. 6. – Режим доступу: <http://politicon.iatp.org.ua/tm/tatenko.htm>.